

CHET TILLARNI O'QITISHDA ZAMONAVIY LINGVISTIKA YO'NALISHLARI, LINGVISTIK TAMOIYILLARDAN FOYDALANISH

Rajabova Shahnoza Utirovna, SamDChTI

Annotatsiya: O'qitishda zamonaviy xilma-xil metodik yondashuvlar chet tili lingvistik tushunchalarga asoslanadi. Usulning samaradorligi uning ta'siriga bog'liq emas o'qituvchining qobiliyati bo'yicha individual xususiyatlar va tamoyillar turli usullarni birlashtirish. Chet tilini o'zlashtirish eng ko'p bo'ladi

muvaffaqiyatli, turli xil texnikalarni qo'llashni ta'minladi lingvistik jihatlar: kommunikativ, kognitiv va shaxsiy. Shu bilan birga, qiyosiy xususiyatlarga alohida e'tibor berilishi kerak mahalliy (rasmiy) va o'rganilgan tillar. Shu bilan birga, qiyosiy xususiyatlarga alohida e'tibor berilishi kerak mahalliy (rasmiy) va o'rganilgan tillar.

Kalit so'zlar: lingvistik kompetentsiya, Zamonaviy lingvistika, nutq fenomeni, sotsiolingvistika, komputer lingvistika, faoliyat yondashuvi.

Ingliz tilidagi o'quv dasturini o'rnatgan holdalingvistikka oid va til o'qitishga asoslanmagan universitetlarda chet tillarni o'qitishda asosiy qadam - uning maqsadlariga qanday erishish mumkinligini aniqlashdir. Bu maqsad chet tillarni o'qitishning metodologiyasi nuqtai nazaridan quyidagi usullar bilan birlashtiradi; lingvistika bo'limlari (fonetika, leksika, grammatika) va til ko'nikmalari (o'qish, gapirish, tinglash, yozish). Bu jihatlarini o'rgatish turli ta'lim metodlarini nazarda tutadi va bu muhokama uchun alohida mavzu hisoblanadi. Chet tili metodikasida maxsuslingvistik kompetentsiyaga asos sifatida e'tibor beriladi. Hozirgi bosqichda chet tili ta'limi ko'p o'lchovli hodisadir. Chet tili ta'limi ko'p madaniyatli va ko'p tilli odamlar jamoasida yosh mutaxassisning muvaffaqiyatli kasbiy faoliyati uchun vosita bo'lib xizmat qiladi. Chet tili ta'limi ham shaxs ongini, uning ijtimoiy harakatchanlik va ochiq axborot makonida erkin faoliyat yuritish qobiliyatini shakllantirishning muhim vositasidir. Galskova va Gezning (2006) so'zlariga ko'ra, chet tili ta'limi jarayon sifatida talabalarni ular uchun yangi aloqa vositasi bilan tanishtirishga, boshqalarning madaniyatini bilishga va o'rganilayotgan til mamlakat madaniyati prizmasi orqali o'z madaniyatini tushunishga, talabalarga singdirishga qaratilgan boshqa tillar va madaniyatlarga nisbatan muloqot va bag'rikenglikka tayyorlik. Antropotsentrik printsipga ko'ra, talabalar bir vaqtning o'zida o'quv faoliyati sub'ektlari va madaniyatlararo aloqa sub'ektlariga aylanadilar, bu esa ushbu tamoyil chet tili ta'limi tizimining asosiy tarkibiy qismiga aylanishini ko'rsatadi. Zamonaviy chet tili ta'limi jarayon sifatida talabaning shaxsini, uning intellektual va hissiy-ixtiyoriy qobiliyatlarini va shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi, bu birinchi navbatda tilda namoyon bo'ladi. Chet tilini o'zlashtirish natijasi talabalarning kommunikativ kompetentsiyasini shakllantirishdir, bu o'rganilayotgan til mamlakatining ijtimoiy-madaniy kontekstini hisobga olgan holda turli xil aloqa vaziyatlarida chet tilidagi bayonotlarni tushunish va yaratish qobiliyati sifatida tavsiflanadi. Zamonaviy dunyoda chet tili ta'limining rivojlanishi bir nechta tendentsiyalar bilan tavsiflanadi, jumladan: * yirik shaharlarda chet tillarini intensiv o'qitish bo'yicha ixtisoslashtirilgan markazlarni yaratish • * chet tilini o'rganish bo'yicha xalqaro imtihonlar sertifikatlarini taqdim etish bo'yicha katta mutaxassislarga qo'yiladigan talablar o'ziga xos xususiyatlarni ifodalovchi lug'atlarni ishlab chiqish, turli tillarning milliy lingvistik an'alarining, Dunyoning haqiqiy til rasmini aks ettira oladigan tillarning ishlash dinamikasi to'g'risidagi ma'lumotlarga ega ma'lumotlar bankini shakllantirish. .

XIX asr oxirida chet ellarni o'qitish usullari haqida jiddiy bahs-munozaralar bo'lditillar, o'qitish maqsadlari va vazifalari va unga yondashuvlar. Qattiq tizim muzlatilgangrammatik usultanqidga uchradi. Xorijiy tillarni o'qitish va uning tashabbuskorlari yangihar jihatdan grammatik tarjimaga qarshi bo'lgan to'g'ridan-to'g'ri usuldan voz kechish edi. Tilshunoslar allaqachon nutq fenomeniga e'tibor qaratdilarular tilning fonetik darajasini o'rganishdi. Bu hech qanday texnik ta'sir ko'rsatishi mumkin emas edi. Ushbu usul xorijiy so'zlarni birlashtirish printsipiga asoslanganob'ektlarning o'zi tabiiy (assotsiativ) o'rganish usuli edieng iqtisodiy bo'lgan chet tili, eng tezmaqsadga erishish edi Birinchidan, Davlat ta'lim muassasalarida ular hukmronlik qildilargrammatik-tarjima va matn-tarjima usullariqaysi biri ozod qilinishi kerak edi. To'g'ridan-to'g'ri usulning asosiy xususiyatigrammatik materiallarni taqdim etish uchun deduktiv yondashuvni rad etish. Muntazamlilik, ya'ni grammatikani ishlatish qoidasidizaynlar, faqat takroriy takrorlash paytida assimilyatsiya qilinganidan keyin chiqariladi. Muayyan nutqni amaliy qo'llash ustuvorliginazariy materiallarni majburiy assimilyatsiya qilmasdan namuna (qoidalar va istisnalar) to'g'ridan-to'g'ri usulning induktansi sifatida tavsiflanadi. Ikkinchidan, nutq namunalarni o'zgartirish orqali o'qitilganlar sinov va xato orqali harakat qilishadi, ya'ni qoidalarni bilish uchun emas, balki sezgi uchun. Shuning uchun, bundan farqli

o'laroq kognitiv grammatik usul to'g'ridan-to'g'ri usul quyidagicha ifodalanishi mumkin -intuitiv. To'g'ridan-to'g'ri usul ham bunday o'ziga xosliklarning rivojlanishiga sabab bo'ldi, audio lingual va audiovizual sifatida yuqori texnologiyali o'qitish usullari. Ushbu usullar tilshunoslikning nuqtai nazarini yanada aniqroq aks ettiradi. Tuzilmalar majmuasi sifatida til, shuningdek, behaviorizmning psixologik doktrinasini, inson xatti-harakatining asoslari "stimul" formulasi orqali amalga oshiriladi —reaktsiya-mustahkamlash". Shuning uchun har ikkala usulning mohiyati quyidagicha: tilni taqdim etish, texnik vositalar yordamida tayyor formulalar (tuzilmalar) va ularni yodlash orqali, (og'zaki nutq laboratoriyasi, magnitafon va boshqalar). Audiovizual usul uchun axborotni qabul qilishning vizual kanalining maksimal yuklanishi ham xarakterlidir. "Rasmlar" (diapozitivlar, filmlar) namoyishi orqali erishilgan gap-so'zlar bilan bir vaqtda, (video va boshqalar) ovozli ogohlantirish paytida. Buning natijasida kutilmoqdadoimiy uyushmalarning shakllanishi va shuning uchun avtomatizatsiya nutq tuzilmalari, stimullardan biri (ingl. o'qish yoki eshitish), keyin esa birinchi va ikkinchi filmlar chiqariladi. Bu usullarning ikkalasi ham ilmiy platformasi uchun juda qiziq. Har bir qadamlingvistik va psixologik nuqtai nazardan tushuntiriladi. Ovozli til sifatida, shunday qilib, audiovizual usullar juda kuchli: ular ko'p soat talab qiladitexnik yordami bilan o'qituvchi va mustaqil ravishda o'qitish ta'lim vositalari hisoblanadi. Trenningning maqsadi, to'g'ridan-to'g'ri usul kabi, mahoratdir -"jonli" tildir. Barcha rivojlanish yo'naltirilgan dominant mahorattalabalar va o'qituvchilarning sa'y-harakatlari nutqqa aylanadi. Dastur intensivligivaqt, texnik ta'lim vositalaridan foydalanish, takroriy va takrorlash materiallari ma'lum bir rivojlanish darajasiga tezda erishish imkonini beradiko'nikmalar, ayniqsa gapirish qobiliyatlari. Shubhasiz, intensiv texnikaning eng katta afzalligijuda tez natijalarga erishish: darslarning ikkinchi kunida talaba muloqot qiladi- ingliz tili, birinchi darsda o'rganilgan nutq klişelerinin foydalanish. Ushbu texnikaning muhim afzalligi uning psixologik asosidir (taklif), buning natijasida nafaqat sinfda psixologik jihatdan qulay muhit yaratibgina qolmay, balkiva ta'lim samaradorligi ta'minlanadi. Ko'p funksional mashqlar ijobiy rol o'ynaydi, bir necha marta ilgari qayd etilgan, shuningdek, yangi so'z birikmalarini faollashtirishga berilgan vaqt katta ahamiyatga ega.

Xorijiy tillarni samarali o'rganish, yangi lug'at boyligini osonroq o'zlashtirish masalasi ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan bo'lsa-da, u doimo dolzarb masala sanaladi. Ushbu masalaga bunday yondashuv bugungi jahon tarixida hisobga olinishi tabiiy. Ko'pincha chet tilini o'rganishda ikki tilli ta'limni tashkil etish bir necha chet tillarini chuqurlashtirishga va o'rganishga imkon beradi. Chet tilini o'rganish ko'p qirrali ta'limot bo'lib, bu jarayonda murakkab psixologik o'zgarishlarni boshdan kechiradi. jumladan, ona tili va chet tilini taqqoslash jarayoni sodir bo'ladi. bu jarayonda o'qitishning turli metod va texnologiyalaridan foydalaniladi. Chet tili ona tilini zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida taqqoslab o'qitish samarali natija beradi. chet tilini o'qitish uning metodikasini bilishni talab qiladi.

Ingliz tilini o'qitishning faol metodikasi bosqichma-bosqich shakllanish nazariyasi bilan ifodalangan o'qitishning faol kontsepsiyasiga asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu nazariya asosida bir necha yillar davomida professor P. ya. Galperin va dotsent I. I. Ilyasov rahbarligida olib borildi-keyinchalik faol texnika deb ataladigan ta'lim texnologiyasi. Aslida, faoliyat metodologiyasi g'oyaga asoslangan faoliyat yondashuvi bilan bog'liqbilim ob'ektlarining faoliyati, faol, ongli, ijodiy ta'lim haqidafaoliyat. Bu usul uning barcha birligida muloqot qilishni o'rganishni va vazifalarni tartibga solish, bilim, qiymat-orientatsiya va axloq qoidalarini o'z ichiga oladi. Dastlab u kattalar kontingentini o'qitish uchun ishlatilishi kerak edi, talabalar, ushbu usulning asosini tashkil etuvchi metodik printsiplar tufayli uni umumta'lim maktabining yuqori sinflarida ishlatish ham mumkin bo'ladi.

Zamonaviy lingvistikada bir qator yangi sohalar paydo bo'ldi. Bu jarayon asosan, XX asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri kelsa-da, zamonaviy tilshunosligida ushbu sohalar (neyrolingvistika, kompyuter lingvistikasi, psixolingvistika, geografik tilshunoslik kabi) rivoji mustaqillik davridan so'ng kirib kela boshladi va bir qancha ilmiy ishlarning tadqiqot ob'ektiga aylana boshladi. Shu jumladan, "XXI asr – kompyuter texnologiyalari asri" ningtilshunoslikka olib kirgan yangiligi bo'lmish kompyuter lingvistikasi sohasining rivoji ham.

Ham til, ham jamiyatning o'zaro ta'sirini o'z ichiga olgan o'rganish sohasi sifatida sotsiolingvistika chet tillarni o'qitishda jamiyat tabiatini tushunish bilan birga tilning mohiyatini, shuningdek uning namoyon bo'lishini yanada ko'proq tushunishga yordam berishga yordam berdi.

Yuqorida aytib o'tilgan g'oya chet tili o'qituvchisi tomonidan yaxshiroq tayyorgarlikni, maqsadli tilga va undagi rivojlanayotgan omillarga talabalar tomonidan to'liq va murakkab ta'sir qilishni nazarda tutgan. Shunga qaramay, o'qituvchilar va talabalarning sotsiolingvistik malakasi va ishlashi ular o'zaro ta'sir qiladigan, o'rgatadigan va o'rganadigan odamlarning taniqli biluvchilar va til foydalanuvchilari ekanligini aniqlash uchun etarlicha muvozanatlanganmi yoki yo'qmi degan savol tug'ilishi muhimdir. Kompyuter lingvistikasi amaliy tilshunoslikning tarkibiy qismi, matematik lingvistikaning mantiqiy davomi bo'lib, u

hozirda turli aspektlarda jadal rivojlanmoqda. Tilshunoslik kishilar o'rtasida asosiy aloqa vositasi bo'lgan til va uning aloqa-aralashuv jarayonida voqelanuvchi nutqni bir- biridan ajratgan holda, tilning ichki tuzilishi va birliklari, ushbu birliklarning nutqiy jarayonda turlituman voqelanishi, psixolingvistikada esa "ichki tuzilish"dan "tashqi tuzilish" ("tashqi nutq") qa o'tishning asosiy bosqichlari, ushbu 2 tuzilishning o'zaro munosabatlari kabi qator masalalar atroflicha o'rganiladi. Lingvistikaning sotsiolingvistik tadqiqotlar ob'ekti bo'lmish tomonlari -terminologik tizimlarning paydo bo'lishi va ularni uzluksiz differensiatsiyalanishi, dunyo tillari ijtimoiy funksiyalarining notekis rivojlanish jarayonlari, hududiy dialektlarning maydalashuvi, rivojlangan tillarning ijtimoiy-kasbiy differensiatsiyasining tezlashuvi, leksik-semantik va stilistik sistemalarga jamiyatdagi mafkuralar ta'sirining kuchayishi kabi masalalariga ilmiy texnikaning rivojlanishi eng kuchli ta'sir ko'rsatadi. Til mentalligi hozirgi kunda sintaktik semantikaning tayanch tushunchasi bo'lgan freymlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, leksik maydon nazariyasi va freym semantikasi o'rtasida ham muayyan bog'liqlik va o'ziga xoslik mavjud. Freym quyma (stereotip) vaziyatlarni gavdalandirish usuli bo'lib, ya'ni, masalan, sister, aunt, breakfast, brother, wedding, so'zlari ongimizda ular bilan bog'liq muayyan guruhlarni gavdalandiradi. Har bir guruhga mansub a'zoning ma'nosini bilish uchun, avvalo, ularning barchasi nimani bildirishi haqidagi bilimga ega bo'lish, ya'ni har bir guruhni bir butun mohiyat sifatida tushunish talab etiladi. Ya'ni: bizning sezgi a'zolarimizga berilgan borliq uzvlari mental konsept (fikriy hosila) ekanligini e'tirof etish g'oyasi orqali umumiylik hosil qilinadi.

Mashhur nemis olimi Y.V. fon Gyote aytganidek: "Kim chet tillarini bilmasa, u o'z tilini ham bilmaydi". Shu sababdan nafaqat chet tili mutaxassislari, balki tilga ixtisoslashmagan oliy o'quv yurtlarida tahsil olayotgan barcha bo'lajak kadrlar chet tillarini o'rganib, ularda erkin fikr almasha olish g'oyat muhim vazifalardan sanaladi. Xalqimizda ham bir maqol bor: "Til bilgan el biladi". Haqiqatdan ham, xorijiy tilni bilgan kishi ko'p tomonlama imkoniyat va ustunliklarga ega bo'ladi. Bugungi kunda kadrlar oldiga qo'yiladigan asosiy talablardan biri chet tillarini mukammal bilishdir. Chet tilini o'qitishda zamonaviy lingvistika yo'nalishlariga tayanilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Bular yangi chet tillar dasturida hisobga olingan. O'qituvchi buning uchun talabalar tomonidan materialni har tomonlama amaliy egallash jihatidan yondashadi. Shu sababdan talaba ishlarini til materiallarini produktiv (gapirish, fikrni yozma bayon qilish) va retseptiv (tinglab tushunish, o'qishda) o'zlashtirishga, talabalar potentsiallug'atini kengaytirishga qaratadi. Mustahkam bilim berishning asosi o'qitish jarayonining unumli umumlashgan, takomillashgan bo'lishidir. Keyingi paytlarda yana optimallashtirishdan ham keng foydalanilmoqda. Optimallashtirish chet tili o'qitilayotgan vaziyat, sharoit, oliy o'quv yurtlari talabalari va ularning tanlagan sohalariga mos, oson, qulay metod, yo'l, usul, tizim, tamoyil, vosita, mashqlarni izlash va tanlay bilish, qo'llashdir. Optimallashtirish turli tipdagi oily o'quv yurtlari uchun o'ziga xosdir, chunki dars soatlari turlicha bo'ladi, talabalarning ona tili xususiyatlari ham turlicha ta'sir qiladi. Hozirgi davr kommunikativ malaka, kunikma chet tilida ma'lumot berish (gapirish, fikrni yozmabayon qilish orqali) va ma'lumot olish (o'qish, tinglab tushunish orqali) malaka va ko'nikmalarni yanada o'stirishni, ta'lim bilan tarbiyani birga olib borishni talab qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Irisqulov M.T. Tilshunoslikka kirish. –T., 2009.
2. Usmonov S. Umumiy tilshunoslik. –T., 1972. Амирова Т., Олховиков Б.А., Рождественский Ю.В. Очерки по истории лингвистики. –М., 1975.
3. Baskakov N.A. va boshqalar. Umumiy tilshunoslik. –Toshkent, O'qituvchi, 1979.
4. Bo'ronov J.B. Ingliz va o'zbek tillari qiyosiy grammatikasi. –T., 1973.
5. Рождественский Ю.В. Типология слова. –М., 1969.
6. Кодухов В.И. Общее языкознание. – М., 2010.
7. Ф. де Соссюр. Труды по языкознанию. –М., 1977.
8. Oxford L.L. Language learning strategies: What Every Teacher should know. – N.Y. New Bury House Publishers 1990
9. Prodromou L. The good language teacher // English teaching Froum 1991
10. Wright T. Roles of teachers and learners. – Oxford; Oxford University Press 1987